

ДУХОВНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ОСНОВНОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

Сутність духовного, чи людської духовності, як і будь-кого ідеального – у відображенні реалій буття. Але якщо стосовно знань та свідомості взагалі, філософія давно і обґрунтовано стверджує, що вони є відображенням матеріальної природи та матеріальних стосунків людей, то з духовністю справа набагато складніша. Знання є дійсно вторинними стосовно матеріальної реальності. Вони є адекватний образ чогось існуючого. Духовність базується на всій сумі знань, але відображає лише незначну частину реальності - взаємозв'язки між істотами виду Людина Розумна. Духовне існує лише між людьми, в природі воно відсутнє не лише як явище, а і як потенція. В природі немає чогось такого, що в процесі прямого відображення дало б нам духовне. Досліджуване нами явище є своєрідним "повторним" і, що дуже важливо, творчим відображенням.

Людина, вступаючи у контакти, у комунікацію із собі подібними походить до нього з наперед визначеною позицією. Ця позиція заключається у тому, що від іншого суб'єктивного, свідомого очікують наявності тих же духовних характеристик які є і у ініціатора комунікації. Кожен учасник комунікації оцінює за своєю шкалою ступінь духовності іншого, і така оцінка є передумовою стосунку як духовного так і іншого за своїми спонукальними факторами. Елемент духовного в тій чи іншій мірі присутній і у всій гамі стосунків між людьми, що мають як ідеальну так і матеріальну основу.

Духовність базується на відображенні взаємодії вже наповнених відображенням суб'єктивностей і є відображенням не матеріального, а ідеального (знань, віри, релігійності та інших

елементів ідеального) Звідси, духовність стосовно матеріального світу знаходиться в таких віддалених ланцюгах опосередкованих зв'язків, що її варто визнати самодостатньою стороною людської сутності.

Духовність формується не матеріальними стосунками (матеріальні стосунки впливають, зрозуміло, на неї, можуть деформувати), а наявною у суспільстві духовною практикою і підтримуються та розвиваються саме через духовну суспільну практику. Це ще раз підтверджує ідею самодостатності духовного. За походженням духовне є творчим відображенням раніше відображеного, в цьому його віддалений зв'язок з матеріальними людськими стосунками; за своєю сутністю це самодостатня окрема складова людини, що розвивається на власній основі. Самодостатність духовного сприймалась і сприймається, на певному рівні розвитку культури, як його надприродність, містичність, потойбічність, Богом давність і тому подібне

Чому при характеристиці духовності ми постійно підкреслюємо, що це відображення творче. Духовність відображає людські стосунки не з метою розкриття їх сутності, а з метою їх творення, вона є упередження відображення. Імперативний характер духовних норм, що прищеплюються людині йде попереду розумінню людиною сутності соціальної дійсності, попереду вітальних потреб та певної частини інтересів. Звідси сама духовність не є об'єктивним відображенням, а відображенням з наперед визначеною суб'єктивністю, ідеальною творчістю. Таким чином, від онтологічної характеристики духовності ми непомітно перебрались у царину гносеології.

Якщо мова йде про відображення людиною чого б то не було, то мається на увазі, що результатом такого відображення є деякі знання, вони мають свою долю адекватності, а звідси істинності. Духовність особистості, відображаючи інше духовне, теж отримує певну інформацію про нього. Процес детального аналізу відображення духовним духовного має свою специфіку. Про механізми такого відображення в даній статті не йтиметься, це окрема, практично не досліджена царина, але загальні принципи такого відображення все ж варто окреслити.

Перш за все слід зауважити, що відомі нам зі студентської аудиторії методи наукового пізнання – аналіз, синтез, індукція, дедукція та інші при пізнанні духовного духовним обмежені у своїх можливостях. Вся наукова методика та методологія створена на основі пізнання матеріального світу людиною і розкриває сутність через кінцевий об'єктивний результат пізнання. Якщо практика матеріальної дійсності підтвердила нашу здогадку, припущення, гіпотезу, то ми визнаємо їх за істину. При пізнанні об'єкту нашої допитливості не завжди конкретний матеріальний результат вказує на відповідні духовні характеристики. Так, скажімо, кількість відвіданих конкретним індивідом концертів, вистав, оперних постановок і тому подібне ще нічого не говорить про духовні запити особистості, бо мотивація подібних дій може бути далекою від реальних духовних запитів. Ще менше про духовну культуру багатой людини говорить кількість творів живопису у власній колекції. Більше того, не визначається рівень релігійності індивіда через кількість відвідувань храму Божого. Мотиви, стимули зовнішніх проявів, що супутні духовності, можуть лежати далеко за межами духовного. Це може бути або простий конформізм, або соціальна мімікрія, зручна в конкретних життєвих ситуаціях (досить згадати Клюбена з “Трудівників моря” В.Гюго).

Пізнання духовного духовним відбувається на основі цілісного сприйняття іншодуховного, як правило, інтуїтивними засобами в процесі співпереживання буття та однотипних оцінок такого переживання. Не малу роль відіграють і відчуття духовного світу іншого через емоційний, або вольовий його прояв. Результат духовного пізнання не тільки і не стільки істина, як сприйняття чи не сприйняття позиції іншого. В духовній взаємодії це головне. Є можливість віднайти і об'єктивні критерій іншодуховного, але вони можуть бути досягненні через інтегральну оцінку діяльності іншодуховного. Та інтегральна оцінка діяльності реалізується через значний проміжок часу. Недарма існує поговорка “щоб пізнати людину необхідно з нею пуд солі з'їсти”. Надзвичайно складний та не однозначний процес пізнання духовності іншого. Помилки та оман у відчутті іншодуховного на порядок (можливо

не на один) більше ніж при пізнанні людиною об'єктивного світу. На цій не занадто оптимістичній, але об'єктивно виваженій, ноті ми покидаємо царину гносеологій та йдемо далі.

Аксіологічний аспект духовності. Духовність виникає на завершальному етапі становлення виду Людина Розумна. Уже цей факт говорить про її неабияку цінність. Та реальну цінність духовного в повній мірі можливо розкрити лише через її функцію. Функція духовності у регулюванні взаємин між індивідами, яке здійснюється не через систему зовнішнього впливу (зовнішніх соціальних скріп), а через внутрішню потребу взаємодіяти з іншим, собі подібним, на основі принципів, що є надбанням індивідуальної суб'єктивності. Це найтонший інструмент регулювання взаємодії людей, бо здійснюється він у кожній конкретній ситуації специфічно та індивідуально. Духовне не правило поведінки, а індивідуальна реалізація певних принципів через одиничні їх прояви.

Промоделиймо ситуацію такого характеру. За певних обставин той чи інший індивід може не сформував, можливо втратити людський духовний первінь. Ця людина може і буде функціонувати у суспільстві в силу законів соціального співжиття в той чи інший спосіб визначених та зафіксованих суспільством. Ці люди можуть бути задоволені своїм життям, але їм недоступне переживання людського злету благородства, щастя спілкування з прекрасним, щастя справжнього кохання і багато іншого, детально про це дещо потім. Бездуховні, і у повному розумінні цього поняття, люди позбавлені щастя людського буття. Не дивлячись на наявність свідомості та самосвідомості у таких людей тваринне відчуття буття, власного життя як такого.

Висновком із заявленої нами позиції може бути лише визнання найвищою цінністю людської духовності, що співмірна лише з самим людським життям. Звідси, у аксіологічному аспекті духовність знаходиться на вершині піраміди людських цінностей і стоїть поряд з цінністю людського буття.

Лишається визначитись з праксіологічною стороною питання. Почнемо з того, що людська діяльність визначається як об'єктивними, матеріальними так і суб'єктивними факторами. Не

торкаючись матеріальної обумовленості людської діяльності зазначимо, що в межах дії суб'єктивного фактору, духовність визначає людську активність у взаємодії з іншим духовним. У проявах активності, обумовлених об'єктивними та суб'єктивними недуховними чинниками, духовність при її наявності, у індивіда присутня. Людина з певним рівнем духовної культури у кожному конкретному випадку веде себе по - іншому ніж людина бездуховна. Вплив духовності на суспільство варто розглянути окремо.

Аналізуючи зв'язки духовності з різними розділами філософії зазначаємо:

- духовність, як іманентна характеристика особистості присутня у всіх відношеннях Людина (як певний рівень суб'єктивності) – зовнішній (об'єктивний) світ;
- у зв'язку із зазначеним, духовний компонент, як об'єкт аналізу, присутній у основних розділах філософії;
- вирішувати будь-яку філософську проблему в галузі соціальної філософії без урахування специфіки розвитку духовної культури соціуму, означає припускатись грубої помилки

А зараз спробуймо розібратись з первинністю духовного у суспільному.

Недосконалість вульгарно - матеріалістичного тлумачення основного питання філософії стосовно суспільного розвитку гостро відчував ще Л Фейєрбах. Він заявляв, що, йдучи назад він з матеріалізмом, а йдучи вперед він не з ним Великий німецький мислитель, висловивши такого роду остерогу, не обґрунтував її. На жаль, зауваження Фейєрбаха лишилось поза увагою як Маркса, так і його послідовників. Більше того, вони почали критикувати Фейєрбаха за непослдовний матеріалізм. Основне питання філософії у матеріалістичній "партії", таборі (як тільки не називали матеріалісти самі себе або ці назви діставались їм від інших), зводиться до проблеми хто кого породив (традиційна яйцево - куряча проблема): матерія сформувала духовність, чи духовність сформувала матерію? Повторимо, уже вкотре Стосовно до безмежжя космосу немає сумнівів щодо первинності матеріальної реальності стосовно духовності людини В цьому

випадку розглядається відношення “людина – природа”, те ж саме “суб’єкт – об’єкт”, “людство – космос”. Та в суспільстві ми маємо відношення “суб’єкт – суб’єкт”, і як би ми його не розглядали, під яким би ракурсом не висвітлювали, як не маскували: “людина – суспільство”, “особа – нація, клас, мала група і т.д.” сутність відношення лишається тією ж – одна духовна істота взаємодіє з іншою духовною істотою. А де це буде: в сфері виробництва, політичній сфері, культурних стосунках, національних відносинах чи деінде, то вже справа специфіки прояву взаємодії духовних істот, різних способів опосередкування.

Згадаймо найпоследовнішого матеріаліста – Маркса: “...ідеї стають матеріальною силою, коли вони оволодівають масами”. Дозвольте запитати: а за яких умов можливо таке, щоб в головах людей був вакуум? Коли А. Єфремов моделював таку ситуацію в одному зі своїх фантастичних романів, то дії космонавта виявились набагато примітивнішими ніж дії найпростіших багатоклітинних організмів. Отже, я погоджуюсь з Марксом, що духовність то є матеріальна сила, а від себе додам - людина - істота духовна завжди, нею завжди “володіють ідеї”, або просто вона завжди має ідеї, котрі визначають рівень та спрямованість її активності. Духовність не лише відображає, а й творить реальність соціального буття

Духовність творить майбутнє людське буття виходячи з можливостей буття наявного через активність людини – суб’єкта духовності. Предметом нашої допитливості є творча властивість людської сутності, що творить людське буття. У повній відповідності з матеріалістичним світоглядом зрозуміло, що сама по собі ідея ніколи не матеріалізується, не стає матеріальним об’єктом. Матеріалізація ідей здійснюється через фізичну дію людини: виробництво, політичну активність та інші види діяльності. Але саме виробництво, всі види діяльності існують не просто для задоволення матеріальних потреб (це тваринна форма буття), а для розвитку та функціонування людського в людині. Загальновідомо, що людина живе не для того щоб їсти, а їсть для того, щоб жити щасливо.

Плин думки знову вивів нас на аксіологічну сторону проблеми,

що аналізується. Кожен індивід прагне до щасливого життя, і як ми не аналізували суспільне буття нам ніяк не можна ухиляти від його оцінки в плані щасливе воно чи ні. Кваліфікувати людину за щастя задоволенням мінімальних матеріальних потреб, що є сучасному етапі розвитку України головною турботою багатьох багатьох співвітчизників, це блюзнірство.

Тоталітарна система, задовольняючи мінімальні матеріальні потреби, гордилась цим. Та через ідеологічну орієнтацію хотіли не простого забезпечення мінімальних потреб, повнокровного щасливого життя. Матеріальна забезпеченість особисте фізичне здоров'я лише передумова для його розгортання. Кожній людині властива тяга не лише до створення передумов власного життя, а й тяга до щасливого життя, бо життя це подолання труднощів, що стоять перепорою перед "куском хліба". Щастя нонсенс для людини. Отже, щастя і як стан людської психіки, і наукове, поняття далеко не матеріальні феномени, та воно є метою людського буття. Бездуховна особистість може бути ситою, може бути задоволена своєю ситістю, що за її уявленнями, відповідає людському щастю. Але ж, на повірку, виходить що щасливою може бути лише людина духовна. Рівень щастя, яке відчує особистість, відповідає рівню її духовності.

Духовність, в плані творення щасливого життя, (а для українців це – щаслива доля), - первинна, провідна сторона людського існування. Позбавити людину щастя означає позбавити її сенсу життя. Всі інші атрибути людського буття – лише засоби. Просити прожити життя – це доля тварини. Людська доля – жити щасливо, зазнати щастя можливо лише реалізуючи особистий духовний потенціал.

Де матеріалізм схибив?! Тепер звернемось ще до одного аспекту розглядуваної проблеми. Коли мова йде про свідомість традиційному розумінні її сутності, тобто як про процес відображення буття, як про знання (Маркс та інші послідовники матеріалісти), то нікого сумніву не викликає те, що знання про свій суті вторинні. Перш ніж виникає знання про щось, існує саме це щось. Свідомість як знання вторинна стосовно до

матеріального буття. Саме тут і криється гносеологічна помилка традиційного матеріалізму, все багатство людської психіки зведене до відображення об'єктивної реальності. А вищою формою відображення вважається його струнка, наукова, логічна форма. Своєрідне повстання ірраціоналістів кінця 19 та початку 20 століття проти засилля раціоналізму було реакцією (можливо не повністю усвідомленою) на неправомірну екстраполяцію властивостей лише однієї, і то не наймогутнішої частини людської психіки, на духовний світ людини. Саме на гносеологічній помилці традиційного матеріалізму, як на добре підготовленому ґрунті, почали розвиватись різного спрямування утопічні соціальні теорії. Вони виходили з того, що достатньо сконструювати послідовно-логічну концепцію соціального розвитку, знайти методи її реалізації і відповідне вдосконалення соціального організму стане реальністю. І коли б соціальний розвиток знаходився лише в сфері об'єктивних необхідностей, то утопія могла б стати реальністю. Та людина у суспільній дії керується не тільки знаннями. При прийнятті рішень до дії має відношення не лише логічна доцільність. В різних ситуаціях з різним ступенем активності на поверхню виходить могутній пласт людського позасвідомого. Що конкретно вирветься назовні, залежить від рівня духовності, духовної культури, моральної досконалості суспільства.

Повернемося до предмету нашого дослідження. В духовності єдиною, ведучою стороною є не знання (воно лише інформаційна база), а ставлення до чогось не в останню чергу до іншої людини, до себе. На основі такого ставлення вже може сформуватися шопенгауєрівське "над бажання" у формі просто "волі", чи навіть в ніцшеанській формі "волі до влади". Але не вже не просте знання, не просте відображення, не відображення як механічне віддзеркалювання. У феномені духовності реалізується творча сторона відображення. В даному випадку відображення творить соціальний світ, а через нього і світ олюдненої природи.

Завершуючи коротенький екскурс в класичну філософську проблематику, зауважимо, що розглянуте нами явище, сторона людської сутності, така ж багатогранна як і сама людина. Тут

недоречні одномірні характеристики, одномірні кваліфікації, одномірні визначення. Духовність і первинна і вторинна, вона і функція і аргумент, вона і результат творчої потенції буття і є його творчою стороною.

Духовність від свідомості відрізняється тим, що за походженням вона не є відображенням матеріального буття суспільства, вона є дійсно відображенням стосунків істот наділених розумом та духовним первнем. Про духовне ставлення можна говорити в тому випадку, коли йдеться про стосунки Людини з Людиною як представника виду Людина Розумна. В даному випадку доводиться виносити за дужки соціальний статус членів відношення, який на довгий історичний період деформував принципи людських стосунків. В генетичному плані духовність явище “чисто ideale”, бо вона відображає відношення, взаємодію істот, що керуються у своїх стосунках певною системою ідей. Нічого містичного в факті первинності духовного у соціальному бутті не існує. Духовність – це подвійне відображення (відображення відображення), яке в межах суб'єктивного фактору творить буття

Вплив духовності на матеріальну сторону соціального буття значно більший ніж вплив матеріальних людських стосунків на саму духовність. Ефективність цього впливу залежить від рівня розвитку духовної культури.

Отже, аналіз духовності – головного компоненту буття людини, що вступає у відношення зі світом, притаманний будь-якій філософії у комплексному (системному) поєднанні розмаїття філософської проблематики